

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ**SATİRİK NƏSRDƏ OXŞAR MƏQAMLAR****B.M.BABAYEV***Azərbaycan Müəllimlər İnstitutu*

Klassik satira ustalarımızın nəsr əsərlərində obrazlar arasında mənəvi-psixoloji və ictimai-sosial amillərlə şərtlənən uzlaşmalar kifayət qədərdir.

Y.Vəzirin satirik hekayələri Mirzə Cəlil, Ə.Haqqverdiyev, Ü.Hacıbəyov qələminə məxsus duzlu, oxucuları güldürə-güldürə düşündürən nəsr nümunələri qəbilindəndir. Onların yaradıcılığında ideya və məzmun vəhdəti ilə yanaşı, dil və üslub yeniliyi də diqqəti cəlb edirdi. C.Məmmədquluzadə kimi onlar da təsvir etdikləri hadisə və əhvalatların mahiyyətinə varlıqca onu aktual ictimai məsələlərlə qovuşdurmağa çalışırdılar. Lakin müasirlərindən və ustadlarından fərqli olaraq Y.Vəzirin dilində satiradan daha çox həzin kinayə vardır. Dövrü üçün aktual olan, bu gün də öz keyfiyyətini itirməyən hekayələrində onun sözdən ustalıqla, qənaətlə istifadə etməsinin nəticəsidir ki, bədii nümunələri aktuallığını hələ də saxlamaqdadır. Hətta ədibin felyetonları kəsb etdiyi ideya-məzmun dolğunluğu, yığcam olması, dilinin lakonikliyi ilə maraqlı nəsr nümunələri təsiri bağışlayır. Baxmayaraq ki, ədib bu əsərləri («Yazmamam», «Köhnə şeylər dəbdən düşdü», «Məşədi Qulu», «Məsəllər», «Nobel mükafatı», «Dörd söhbət», «Ayılmışlar», «Şəhərlərin söhbəti» və s.) felyeton adlandırmışdır. Felyetonların bir özünəməxsus üstünlüyü də yazıçının burada gözəl tipikləşdirmə yaratmasıdır.

Y.Vəzir həmin dövrdə hekayələrini də nəşr etdirərkən onların çoxunu əksər vaxtlarda felyeton adlandırmışdır. («Sərhəd məsələsi», «Zeynal bəy», «Xunabə», «Dəli» və s.). Bundan başqa ədibin «Cümə axşamı», «Yuxu», «Yeni fars», «Şahqulunun xeyir işi», «Divanə», «Qız məktəbində» kimi hekayələri də ilk dəfə «felyeton» adı ilə çıxmışdır. Niyə sualını verdikdə cavabı aydındır. Çünki bu, bir tərəfdən Y.Vəzir hekayələrinin yığcamlığına dəlalət edirsə, o biri tərəfdən, yazıçının felyetonlarının mövzu və fikir, ifadə və təhkiyə tərzini etibarilə kiçik, məzmunlu hekayələrdən seçilməyən bədii parçalar olduğunu göstərir. Y.Vəzir Çəmənəminli və Ə.Haqqverdiyev nəsrində üst-üstə düşən, oxşar, ən çox diqqəti cəlb edən cəhətlər: yığcamlıq, aydınlıq, istər hekayələrin inkişafında, istərsə də cümlə quruluşlarında, sözlərdə tam sadəlik, hekayənin əsasını təşkil edən hadisənin məzəli, gülməli olması, bəzən gözlənilməyən və mənalı nəticə ilə tamamlanması; incə rişxənd və acı istehza, kinayə və işarə, yeni xalq yaradıcılığına, xüsusən, nağıllara, Molla Nəsrəddin lətifələrinə; həmçinin müəlliflərin təhkiyədə özünü oxucuya göstərməməsi, kənarda durub, sanki etinasız nağılçı kimi ancaq əhvalatı

xəbər verməsi, fikrini aşkar bildirməməsi, ifşa elədiyi ictimai nöqsanları, bu nöqsanları, yaramazlıqları törədən insanlara həzin istehza ilə gül-məsidir və s. Bütün bu deyilənlərin hamısı hər iki ədibin bədii üslubunu səciyyələndirən aparıcı xüsusiyyətlərdir. Hər bir yazıçının fərdi üslubuna uyğun olaraq tənqidi gülüşün də məxsusi intonasiya fərqi, həm də gülüş formalarının müxtəlifliyi mövcuddur. Y.Vəzirin və Ə.Haqqverdiyevin yumorunun, gülüşünün aparıcı xətti nixbin, göz yaşları içərisində gülüşə bənzər, işıqlı və qəh-qəhəli olmasa da, şaqraqdır. Bəs, bu vəziyyət Mirzə Cəlil üslubunda necədir? Əlbəttə, fərqli tərəflər çox olmaq şərti ilə dahi sənətkarın gülüşünün içində olan həznilikdə bir liriklik də vardır. Sadəcə Mirzə Cəlil yumoru üçün bunlar çox azdır. Çünki onun gülüşündə kədər, sızıltı, inilti, ah-vay, ümumən, bəxti gətirməyənlərin (Məhəmmədhəsən əmi, Zeynəb və s.) fəryadı, Allahı çağırışı daha çoxdur. Buradakı eyhamlı, tikanlı, atmacalı üslublar çox iti və kəsərlidir. Göründüyü kimi hər yazıçının yumoru, gülüşü özünəməxsusdur, fərdi əhval-ruhiyyəli, fərdi xarakterlidir.

Y.Vəzirin və Ə.Haqqverdiyevin hekayələri nə qədər sadə, aydın olsa da, hamısının əsasına böyük fikir, yüksək ideya qoyulmuşdur. Bu ideyaları hər iki sənətkar açıq söyləmir, quru, çılpaq surətdə ifadə eləmir, onu sanki təsadüfən deyilmiş bir sözlə, kinayə və işarə, ironiya, replika ilə açmağa çalışırlar. Onların bədii satirası demokratik məzmun daşıyan sənət nümunələri kimi özünü daha qabarıq göstərir, klassik satirik ədəbiyyatımızın ən yüksək zirvəsini təşkil edir.

Y.Vəzirin «Müslimənin sərgüzəşti» və ya «Müsəlman arvadının sərgüzəşti» (müəllif sonralar hekayənin adını dəyişib sonuncu sərlövhəni təqdim etmişdir – B.B.) hekayəsinin ilk nəşrindəki qeydlər – «Nəql elədi bir müslimə, yazdı Veylabad sakini Mirzə Sərsəm» – yadımaza Mirzə Cəlilin «Danabaş kəndinin əhvalatları»ndakı başlanğıcı salır: «Nəql edibdi: Lağlağı Sadıq, yazıya götürübdü qəzetçi Xəlil». «Veylabad!» Yazıçının personajları bu «Şəhər»dən olan digər hekayələrini («Cənnətin qəbzi», «Mirzə Əbdülvahab» və s) oxuduqda isə Ə.Haqqverdiyevin Dəccalabad əhvalatları yada düşür. Sadəcə bunlar yada düşmə, xatırlamalardır. Fikir və mülahizələr, onların qoyuluşu və təsviri isə biri digərinin təkrarı deyildir. Hər şeydən əvvəl bu ünlü sənətkarları bir məcrada birləşdirən eyni məkan, zaman, ictimai mühit və eyni dünya baxışı idi. «Y.Vəzir öz müasiri olan, klassik Azərbaycan nəsrinin ustaları C.Məmmədquluzadə və Ə.Haqqverdiyevlə birləşdirən yalnız ideya və məzmun həmahəngliyi deyil; ədəbi priyomları, dil və ifadə tərzinin rəngarəngliyi ilə də bu üç yazıçı biri digərini tamamlayır». Bu ədiblərin bədii nümunələri, xüsusən yaşadıkları Azərbaycan mühitinin məişətindən mahir rəssam kimi sözün qüdrəti ilə çəkdiyələri kiçik həcmli lövhələrlə yanaşı tutulduqda, paralel müqayisədə hər birinin spesifik üstünlüyü nəzəri cəlb edir. Müqayisə üçün başqa bir nümunəyə diqqət yetirək. Y.Vəzir «Şahqulunun xeyir işi» hekayəsini «Qurbanəli bəy»i oxuduqdan sonra onun təsiri ilə yazdığı özünü də etiraf etmişdir.

Hekayələrin hər ikisi oxşar süjet ətrafında qurulmuşdur. Doğrudur, təsvir edilən əhvalatlar fərqlidir, lakin hər iki nümunə o dövrki məişətimizdən götürülmüş təbii lövhələrdir. Yazıçıları düşündürən eyni problem – cəhalət, nadanlıq, avamlıqdır. Təbii ki, Y.Vəzirin də diqqətini cəlb edən bu məsələ olmuşdur. «Şahqulunun xeyir işi» hekayəsi Y.Vəzirin bədii nəsr yaradıcılığında ilk addım olmaqla, onun yaranması da

iki böyük sənətkarın adı ilə bağlı olduğu üçün əhəmiyyətlidir. C.Məmmədquluzadədən bəhrələnərək yazılan əsəri Ə.Haqqverdiyev redaktə etmiş və Y.Vəzirin qələmindəki incə müşahidə qabiliyyətini sezmişdi. Görməmək mümkün deyil ki, Y.Vəzir yaradıcılığa başlayarkən M.F.Axundovu mükəmməl oxumuş, C.Məmmədquluzadə və Ə.Haqqverdiyevin çevrəsində olmuş və «Molla Nəsrəddin»i də təbii ki, yazıçı kimi izləməmiş deyildi. Onun müəllimləri həm də rus realist ədəbiyyatının Qoqol, Şedrin, Çexov kimi böyük sənətkarları olmuşdur. «Cənnətin qəbzi» hekayəsi «Ağ buxaqda qara xal», «Mərsiyəxan», «Şahqulunun xeyir işi»ndən sonra yazılmışdı. «Cənnətin qəbzi» hekayəsi nəinki Y.Vəzirə bir sənətkar şöhrəti qazandırmış, həmçinin klassik bir sənət incisi kimi Azərbaycan realist nəsrinin qızıl fonduna daxil olunmuşdur». İroniya, istehza baxımından diqqət yetirdikdə «Cənnətin qəbzi» ilə «Xortdanın cəhənnəm məktubları» arasında bəzi hissələrdə oxşarlıq, yaxınlıq nəzərə çarpır. İroniya, istehza yazılış və deyiliş cəhətdən kinayə ilə fərqlənsələr də sinonimlik təşkil etmələri aksiomadır. Yəni hər iki əsərdə kinayənin məğziyi o spesifik cəhət təşkil edir ki, tənqiddə layiq olan gülünc keyfiyyətlər, əlamətlər haqqında məhz cahillərin, nadanların, həm də fanatiklərin intellekt təfəkkürü, mülahizəsi səviyyəsindən, zahirən ciddi və ucadan danışılır. «Faktın, fikrin gülünc mahiyyəti ilə təhkiyədəki zahiri ciddilik arasındakı təzad kinayəli gülüşü, kinayəli münasibəti aşkara çıxarır; həm faktlar, fikirlər, həm də onlara inananlar – avamlar, fanatiklər kinayənin hədəfinə çevrilirlər».

Dediklərimizdən əlavə, realist nəsrimizin ən seçimli nümunələrindən olan, təxminən eyni dövrü və ictimai mühiti təsvir edən «Allah xofu» (1906, S.M.Qənizadə), «Usta Zeynal» (1909, M.Cəlil), «Pir» (1913, N.Nərimanov), «Şeyx Şəban» (1915, Ə.Haqqverdiyev) hekayələri ilə «Cənnətin qəbzi» arasında bir ideya-məzmun yaxınlığı vardır. («Cənnətin qəbzi» hekayəsində bəzi məqamlar, məsələn, hamam əhvalatı yazıçının tanıdığı məkanla əlaqədardır. Bu barədə ədib bir əlyazmasında Şuşadakı evləri haqqında danışarkən bəhs etmişdir – B.B.) Ağabala da («Cənnətin qəbzi») daxil olmaqla sözü gedən hekayələrin qəhrəmanları bədii tip kimi orijinaldırlar, məslək, əqidə, mənəviyyat, əxlaq və davranışları ilə biri digərindən köklü surətdə fərqlənirlər. Bu hekayələrin hər biri xüsusi forma gözəlliyinə, dilinin əlvanlığına, axıcılığına, kəsb etdiyi ideya-bədii xüsusiyyətlərinə görə yadda qalan və tez oxunandır. Y.Vəziri öz yazı manerası ilə müasirlərindən – müəllimlərindən fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri sözə, dilə xüsusi diqqət yetirməsi və hər bir hekayəsində şifahi xalq yaradıcılığının zəngin xəzinəsindən ustalıqla istifadə etməsi idi.

Dindarların, mollaların camaatdan pünhan, kütləyə məlum olmayan ikinci həyatı – batini ilə belə tanışlıq realist ədibə bir neçə əsəri üçün material vermişdir. «Ağ buxaqda qara xal» (1910), «Hacı» (1911), «Mərsiyəxan» (1912), «Qoz ağacı» (1926) və s. hekayələri bu mövzuda yazılmış qiymətli sənət inciləridir.

Məhərrəmlik olaylarına həsr olunan «Məhərrəm hekayəsi» (başqa adı «Qoz ağacı»dır.) Ə.Haqqverdiyevin «Şəbih» hekayəsinin səpkisində yazılmışdır. Y.Vəzir bu əsərində qəlbədən, ürəkdən gələn acı gülüşə daha geniş yer vermişdir. «Şəbih» hekayəsi ilə N.Nərimanovun «Pir» hekayəsi arasında ideya-məzmun yaxınlığı olduğunu da unutmamaq olmaz. Bu fikirdə olan ədəbiyyatşünaslar düzgün qənaətdədirlər.

Ədibin satirik hekayələrində və xüsusən, yalançı din xadimlərini qamçılayan əsərlərində maraqlı bir xüsusiyyət vardır. Həmin hekayələrdə bəzi məqamlarda müəllif elə situasiyalar yaradır ki, gözlənilməzlik baş verir. Mənfi tipi ifşa etməklə bərabər, ona alternativ, qarşısına başqa bir tip də çıxarır. İkinci tipin vasitəsilə öz mənfi qəhrəmanlarından sanki intiqam alır. «Mərsiyəxan» və «Ağ buxaqda qara xal» hekayələri dediklərimizə nümunədir. Hər iki hekayənin qəhrəmanı mərsiyəxandır. Y.Vəzirin «Dərs» (1912) hekayəsi ilə T.Şahbazi Simurğun «Aleksandr Eyniç» (1916) hekayəsi arasında səsleşmənin olduğunu da göstərmək lazımdır. Tağı Şahbazi «Dərs»dən bəhrələnmişdir. Hər iki hekayənin qəhrəmanı Həmzə bəy və Aleksandr Eyniç Rusiya şəhərlərində oxuyan azərbaycanlılardır. Hər ikisi lovğa, təkəbbürlü, yelbeyin və əyyaşdır. İşləri bəzənib-düzənmək, boş-boşuna xiyabnlarda, məclislərdə xanımlara söz atmaqdır. Həmzə bəy növbəti «ovlarının» birində gözəl, yaraşlıq bir qadının dalınca düşüb onu «toru»na salmaq istəyir. Bezikib təngə gəlmiş qadın «yumşalır» və Həmzə bəyi evinə dəvət edir. Onu yaxşıca döydürüb yola salır, «mükəmməl» «dərs» verir. Sonda Həmzə bəyin döyüldüyünə oxucu istehza edir və bu tipə ləzzətlə gülür.

Tənqidi gülüşdən bol-bol istifadə ilə yazılmış həcmi kiçik, ideyası, fikri böyük hekayələrdə Y.Vəzir oxucunun diqqətini gündəlik həyat məsələləri ətrafında toplamağa çalışır. Belə əsərlərdə («Borclu», «Məşədi Kərbəlayi», «Nahaq qan», «Nitq» və s.) A.Çexovun hekayələrinə xas olan yığcamlıq, adi məişət səhnələrinin və sırası adamların təsvirindəki səmimiyyət, həzin yumor üstünlük təşkil edir. «Nitq» (1913) hekayəsinin qəhrəmanı Mirzə Mehrəli yadda qalan tiplərdəndir. Y.Vəzir tipin hərəkətlərini, düşüncələrini verməklə canlı surət yaratmışdır. Hekayədə əhvalatın təsviri yox dərəcəsidir. Gözlənilən hadisə haqqında bilgi verilir: Qubernator gəlir, Mirzə Mehrəli onu qarşılamaq və nitq söyləməlidir. Mirzə Mehrəlinin nitq demək üçün hazırlaşması səhnəsi elə orijinal boyalarla çəkilmiş, elə maraqlı detallar tapılmışdır ki, oxucu onun yaşayışı və təbiəti ilə də, həyat hadisələrinə münasibəti və təfəkkürü ilə də, «intellekti» və xarici görkəmi ilə də tanış olur. Tipin arvadı, onun yorulub əldən düşmüş, qəmli-qəmli cırıldayan cəhrəsi də hafizələrə möhkəm hopur, yaddan çıxmır. Cəhalət, mövhumat əleyhinə çevrilmiş və əsasən tənqidi gülüşün üstünlüyü ilə yazılmış belə hekayələrin bəzində («Nahaq qan») ədibin kəskin satirası öz yerini yumşaq və kədərli bir yumora verir. Bütün bunlarsa həmin əsərlərdəki tiplərin səciyyəsi və yazıçının bunlara münasibəti ilə əlaqədardır.

İki böyük sənətkarın nəsrində oxşar, yaxın səsleşməni Ə.Haqqverdiyevin «Şair» hekayəsi ilə Y.Vəzirin eyniadlı «Şair» və «Mirzə Əbdülvahab» hekayələri arasında da görürük. Lakin bəzi məqamlara diqqət yetirmək gərəkdir. Y.Vəzir «Şair» hekayəsini 1913-cü ildə, Ə.Haqqverdiyev isə «Şair»i 1918-ci ildə yazmış, Qafqazda milli dövlət quruculuğu dövründə ziyalıların rolu probleminə toxunan hekayəni Tiflisdə «Tartanpartan» toplusunda buraxdırmış, sadəcə toplu bağlandığından əsər yarımqıç qalmış, ədib onu 20 ildən sonra (1938) tamamlamış və mətbuata «Mirzə Səfər» adı ilə təqdim etmişdir. Bu üç hekayədə oxşarlıq, yaxın səsleşmə nədədir? Bəlkə hekayələrin quruluşunda, sujet və kompozisiyasında, dialoq və dinamikasında yeni keyfiyyətlər görünür? Əlbəttə, bunu hər üç hekayənin portret-hekayə xarakterində, həm də yumşaq yumorunda və təhkiyəsində görmək olur. Y.Vəzir sənətə yüngül əyləncə kimi

baxan şöhrət düşkünlərini tənqid edir. Əbdürrəhimbəy isə sənətə məhəbbət bəsləyən, onu qoruyan, sevən qəhrəmanını əxlaqlı, təəssübkeş, təmiz qəlbli, vicdanlı, həm də zəhmətkeş bir insan kimi təqdim edir, oxucuya tanıdır. Birincinin Cənnətəlisi xarici görünüşü və iç dünyası ilə iyrəncdir, qəbul edilməz və arzuolunmaz bir tiptir. Qonaq əhli bu «iri-başlı pərt do gözlü», başıboş uşağı görəndə onu məsxərəyə qoyur. İkincinin Mirzə Səfəri isə danışıq, hərəkət və əməlləri ilə insanlarda özünə qarşı rəğbət oyadır.

İki görkəmli sənətkar arasında müəllim-şagird, həm də eloğlu kimi sıx əlaqələr dostluqla, xoş ünsiyyət və rəftarla yanaşı, yaradıcılıq telləri ilə də bağlı olmuşdur. Biz yuxarıda Y.Vəzirin Ə.Haqverdiyev, Mirzə Cəlil və b. yazıçılardan təsirləndiyini, müasirləri ilə oxşar mövzularda əsərlər yazdıqlarını, Y.Vəzirdən bəhrələnenləri (T.Şahbazi «Aleksandr Eyniç») də göstərdik. Lakin «Ağ buxaqda qara xal» hekayəsi öz quruluşu etibarlı ilə orijinal olan «Şeyx Şəban» (Ə.Haqverdiyev) arasında da bir yaxınlıq görürük. Mərsiyəxan eşq dərdindən illərlə dəli-divanə gəzir, sonda xəyalən sevdiyi gözəlin ayaqlarını qucaqlayıb ölür. Bu ölüm Şeyx Şəbanın ömrünün son dəqiqələrini və hekayənin sonunu xatırladır. Sadəcə bir məqama diqqət yetirməli ki, «Şeyx Şəban» hekayəsi «Ağ buxaqda qara xal»dan dörd il sonra nəşr olunmuşdur. Yazılma tarixlərindəki fərq dediklərimizi təsdiq edir. «Ağ buxaqda qara xal» 1910-cu ildə, «Şeyx Şəban» isə 1915-ci ildə yazılmışdır. Belə olduqda kimin kimdən təsirlənməsi aydındır. Y.Vəzirin «Ağsaqqal» (1910), «1905-ci il» (1910) hekayələri ilə C.Məmmədquluzadənin «İranda hüriyyət» (1906) əsəri arasında mövzu-ideya cəhətdən xeyli yaxınlıq və səsleşmə vardır. Əgər C.Məmmədquluzadə şahın elan etdiyi hüriyyətin ikiüzlü mahiyyətini Kərbəlayi Məmmədəli kimi ondan pay uman sadələvh kəndlinin «sevinci» fonunda ifşa edirsə, Y.Vəzir 1905-ci il inqilabının demokratik mahiyyətini eşidən nökrer Alını öz ağasının üzünə «ağ olması» kimi təsvir edir. Çəmənəmənlinin inqilaba qədər (1920) yaratdığı hekayələrdə satirik tiplər, açılmış həyat səhifələri çox rəngarəngdir. Ə.Haqverdiyevin nəsrinin əsasında isə sarkazmla dolu komik gülüş deyil, yumşaq, lətifəyə oxşar, xalq meydan gülüşü dayanır. «Tənqid edənle tənqid olunanın kəskin şəkildə ayrılması xalq gülüşündə ifrat inkarçılığın «öldürücü atəş açmağ»ının qarşısını alır» Haqverdiyevin gülüşü məhz tənqid olunanla yanaşıdır. Ədib özünü həmin sırada görür və güldüyü tiptən özünü ayırmır, bir növ gülüşün, tənqidin bir tərəfi onun özünə də dəyir. Satiranın, gülüşün belə bir səciyyəvi xüsusiyyəti onun nəsrini müasirlərindən – C.Məmmədquluzadə və Y.Vəzirin gülüşündən fərqləndirir. Belə xarakterli gülüş yazıcının nəsrində elə yeganə vasitədir ki, hər bir oxucu tərəfindən asanlıqla qəbul edilir. Bəzən satirik, bəzən yumoristik, bəzən də lirik planda verilmiş əhvalatlar oxucunu düşünməyə sövq edir: həyatlarından kiçik bir parça təsvir edilmiş adamlar daxili aləmləri, xarici görkəmləri, düşüncə və arzuları ilə yadda qalırlar. Bu xüsusiyyətlər Ə.Haqverdiyevin satirik üslublu nəsr əsərlərinə də xas olan əlamətlərdir.

Onun gülüşü çoxmənalı – həm təsdiq, həm də inkar edən xalq gülüşü mədəniyyəti xarakterindədir. Yazıcının gülüşünün mayası bütün gülüş tiplərinin qovuşuğundan yaranır. Araşdırmalar göstərir ki, satiraya nisbətən yumorada milli xüsusiyyətlər daha çoxdur ki, bu da xalqın tarixi məişəti və əhval-ruhiyyəsi ilə bağlıdır. Hamı gülmür və hamıya

gülürlər. Haqqında söhbət açdığımız dövrün əvvəllərində kiçik satirik, yumoristik hekayələri xarakterlərinə əsasən aşağıdakı kimi təsnif edə bilərik: vəziyyət, portret hekayələri, yumoristik miniatürlər və lətifə-hekayələr. «Vəziyyət hekayələrində yazıçının ideya və qayəsi maraqlı süjet və hadisələr fonunda verilir, burada kompozisiya və fabula daha güclü olur. Bu cür hekayələr əsasən komik xarakterlə yox, komik vəziyyətlə müəyyənləşir» Vəziyyət hekayələrində həyat yeknəsəq yox, bütün xüsusiyyətləri ilə ümumiləşdirilmiş və sintez halında götürülür. Məsələn, C.Məmmədquluzadə «Xanın təsbehi»ndən danışanda zülm və istismarı feodal quruluşunun qanunauyğun xüsusiyyəti kimi ümumiləşdirir. Ə.Haqqverdiyevin «Pir» hekayəsində belə bir cəmiyyətdə varlanmaq üçün din pərdəsi altında müxtəlif fırıldaqçılığa əl atmaq bu quruluşun əxlar kodekslərindən biri kimi verilir. Ə.Haqqverdiyevin «Seyidlər ocağı», «Pir» hekayələrinin ifşa qüvvəsi Cəlil Məmmədquluzadə satiraları dərəcəsinə qalxır. Yusif Vəzirin «1905-ci ildə», «Ağsaqqal» hekayələri də bu baxımdan bitkin vəziyyətli hekayələrdir. Bu hekayələrdə sənətkarlar daha böyük ictimai problemlərə toxunublar. Yaxınlıq, uzlaşma nöqtəyi-nəzərindən A.Şaiqin «Pirin kəraməti», N.Nərimanovun «Pir» hekayələri öz mövzuları ilə Ə.Haqqverdiyevin eyniadlı hekayəsinə yaxındır. Haqqında söhbət açdığımız bu yazıçıların hekayələri üçün səciyyəvi olan bir cəhət də rəmzi şəkildə götürülmüş yer adlarının və mənfi tiplərin, obrazların gülünc adlarla verilməsidir. (Danabaş kəndi, Veylabad şəhəri, Dəcəlabad, İtqapan, Zurnaçı, Eşşək Muxtar, Marallar, Yaşılbaş Sona, Qudurğanov və s.)

Y.Vəzir və Ə.Haqqverdiyev əsərlərində oxşar məqamlardan biri də digər yaradıcılıq maneələri ilə yanaşı, satirik nəsrin poetikasının komponentlərindən bərabər şəkildə istifadədir. Qəhrəmanların və hadisələrin psixoloji mahiyyətinin açılmasında bədii detaldan istifadə dediklərimizə nümunə ola bilər. Hər iki yazıçının nəinki detal, həmçinin təfərrüat sistemində təhkiyəçi mövqeyinin fəal və həlledici rolunu paralel müşahidə edirik. «Qəndil», «Çəşmək», «Bomba», «Cənnətin qəbz», «Şəhərlərin söhbəti» və s. hekayələrdə məişət əşyaları (qəndil, çəşmək, qarpız, qəbz) bədii detal kimi hadisələrin inkişafı boyu qəhrəmanın həyatında önəmli əhəmiyyət kəsb edən obraz funksiyası qazanır.

Bu da hər iki müəllifin, birinci növbədə, öz fikirlərini bildirmək üçün münasib insan tipləri seçə bilməsi və onları səciyyəvi həyat materialı fonunda canlandırmaq istedadı ilə izah edilməlidir.

QEYDLƏR

1. Axundova M.Y. Yusif Vəzir Cəmənzhəminli. Bakı: «Yazıçı», 1981. 106 s.
2. Məmmədov K.D. Yusif Vəzir Cəmənzhəminli. Bakı: Azər nəşr, 1987, 270 s.
3. Mütəllibov T.M. Əbdürrəhim bəy Haqqverdiyevin poetikası. Bakı: «Yazıçı», 1988. 326 s.
4. Məmmədov Ə.Y. Azərbaycan bədii nəsr. Bakı: «Elm» 1983, 185 s.
5. İmanov M. Müasir Azərbaycan bədii nəsrində psixologizm. Bakı: «Elm», 1991, 115 s.

СХОЖИЕ МОМЕНТЫ В САТИРИЧЕСКОЙ ПРОЗЕ

Б.М.БАБАЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье, с точки зрения идейной содержательности, рассматриваются вопросы мастерства в схожих произведениях таких наших выдающихся классиков-сатириков как Ю.В.Чемезменли, А.А.Ахвердиева и Дж.Мамедкулизаде. Выявляются черты таких рассказов как «Александр Ейндж», «Черная родинка на белом подбородке», «Шейх Шабан» и др.

THE SIMILAR MOMENTS IN SATIRICALLY PROSE

B.M.BABAYEV

SUMMARY

In clause from the point of view of ideological pithiness questions of skill in alike products of such our outstanding classics-satirists, as J.V.Chemenzemenli, A.A.Ahverdieva and are considered J.Memmedquluzade. Features of such stories, as "Alexander Ejndzh", «Black mole on a white chin», "Sheikh Shaban" come to light, etc.